

You have downloaded a document from
RE-BUŚ
repository of the University of Silesia in Katowice

Title: Nowe partie w państwach Europy Środkowo-Wschodniej - w poszukiwaniu czynników sukcesu wyborczego

Author: Maciej Marmola

Citation style: Marmola Maciej. (2017). Nowe partie w państwach Europy Środkowo-Wschodniej - w poszukiwaniu czynników sukcesu wyborczego. W: M. Kolczyński (red.), "Polskie wybory 2014-2015 : kontekst krajowy i międzynarodowy - przebieg rywalizacji - konsekwencje polityczne T. 2" (S. 330-345). Katowice : Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego

Uznanie autorstwa - Na tych samych warunkach - Licencja ta pozwala na kopiowanie, zmienianie, rozprowadzanie, przedstawianie i wykonywanie utworu tak długo, jak tylko na utwory zależne będzie udzielana taka sama licencja.

UNIwersytet ŚLĄSKI
W KATOWICACH

Biblioteka
Uniwersytetu Śląskiego

Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

Maciej Marmola

Uniwersytet Śląski w Katowicach

Nowe partie w państwach Europy Środkowo-Wschodniej – w poszukiwaniu czynników sukcesu wyborczego

Abstrakt: Prezentowany artykuł przedstawia wyborcze losy rzeczywiście nowych partii w czterech państwach Europy Środkowo-Wschodniej (Czechy, Polska, Słowacja i Węgry) w kontekście ich pozycjonowania na scenie politycznej. Przeprowadzona analiza wskazuje, że czynnikiem otwierającym system partyjny na nowe ugrupowania była zwykle polityzacja nowych kwestii, pomijanych przez partie politycznego mainstreamu. Ważną rolę w procesie uzyskiwania atrybutów relewancji pełniły także partyjni przywódca oraz sprzyjająca konfiguracja czynników politycznych i socjoekonomicznych. Ostatnie wybory parlamentarne przyniosły jednak znaczącą zmianę w zakresie pozycjonowania nowych partii w systemach partyjnych. Coraz częściej budują one swoją pozycję, wykorzystując sam fakt nowości polityki populistycznymi hasłami oraz negacją istniejących instytucji politycznych. Jak wskazują przykłady innych państw postkomunistycznych, taka strategia może wpłynąć na szybkie uzyskanie statusu partii relewantnej, które kończy się zwykle równie szybką polityczną klęską.

Słowa kluczowe: nowe partie, rzeczywiście nowe partie, system partyjny, Europa Środkowo-Wschodnia

W ostatnich latach wzrasta poparcie dla nowych inicjatyw politycznych, co znajduje swe odzwierciedlenie w kształcie systemów partyjnych państw europejskich, szczególnie w przypadku Europy Środkowo-Wschodniej. W okresie 2014–2015 do parlamentów państw tego obszaru dostało się wiele nowych ugrupowań o różnym potencjale politycznym. Część z nich zdobyła jedynie kilka mandatów i pozostaje na marginesie politycznej relewancji (Od Serca dla Łotwy, Łotewskie Stowarzyszenie Regionów, Es-

tońska Partia Wolności¹, chorwacki Żywy Mur), inne stały się znaczącymi ogniwami parlamentarnej opozycji (Kukiz'15, Nowoczesna, chorwacki Most Niezależnych List). Największym sukcesem może poszczycić się natomiast Partia Mira Cerara, która zdecydowanie zwyciężyła w słoweńskich wyborach parlamentarnych w 2014 roku, obsadzając urząd premiera oraz większość stanowisk rządowych².

Podobne zmiany, jednak w bardziej ograniczonym zakresie, zachodzą także w demokracjach zachodnioeuropejskich, szczególnie w państwach najbardziej dotkniętych negatywnymi następstwami kryzysu gospodarczego. Biorąc pod uwagę jedynie wybory przeprowadzone w 2015 roku, wzrost znaczenia nowych ugrupowań w warunkach tychże demokracji potwierdza wejście do hiszpańskiego Kongresu Deputowanych dwóch nowych partii (Podemos, Partia Obywatelska – *Ciudadanos*), uzyskanie mandatów parlamentarnych przez greckie ugrupowania Rzeka – *To Potami* i Unia Centrystów czy też obsadzenie przez partię Alternatywa 9 miejsc w duńskim Folketingu.

Celem niniejszego artykułu jest zbadanie czynników wyborczego sukcesu nowych ugrupowań w systemach partyjnych czterech państw Europy Środkowo-Wschodniej: Czech, Polski, Słowacji oraz Węgier. Analiza obejmować będzie tzw. rzeczywiście nowe partie (*genuinely new parties*), a podejmowanie rozważania dotyczyć będą przede wszystkim pozycjonowania nowego ugrupowania i jego oferty programowej względem funkcjonujących partii parlamentarnych. Za kryterium wyborczego sukcesu uznane zostało przekroczenie progu reprezentacji parlamentarnej (w przypadku parlamentów bikameralnych – zdobycie mandatów w izbie pierwszej).

Specyfika systemów partyjnych Europy Środkowo-Wschodniej

Na początku lat 90. XX stulecia, w momencie rozpoczęcia transformacji systemowej oraz wprowadzenia pluralizmu politycznego, w Europie

¹ Estońska Partia Wolności mogła współtworzyć koalicję rządową, jednak na ostatniej prostej negocjacji nie doszła do porozumienia ze zwycięską Estońską Partią Reform. *Coalition talks to continue between three parties, Free Party to go into opposition*. <http://news.err.ee/vl/politics/9a422178-b0ea-461e-b208-7ead215b88cd> [25.11.2015].

² W wyborach z 2014 roku Partia Mira Cerara (od marca 2015 roku nosząca nazwę Partia Nowoczesnego Centrum) zdobyła 34,5% głosów (36 z 90 mandatów parlamentarnych), a jej lider Miro Cerar stanął na czele koalicyjnego rządu tworzonego z Demokratyczną Partią Emerytów Słowenii (DeSUS) i Socjaldemokratami (SD). Wygrana Partii Mira Cerara stanowiła potwierdzenie otwarcia słoweńskiego systemu partyjnego dla nowych inicjatyw politycznych, zapoczątkowanego w 2011 roku sukcesem nowych ugrupowań: Pozytywnej Słowenii i Listy Obywatelskiej, które współtworzyły rząd Alenki Bratušek.

Środkowo-Wschodniej wytworzył się specyficzny, oparty o kryterium genetyczne, wzorec powstawania nowych partii politycznych, diametralnie odmienny od występującego w warunkach demokracji skonsolidowanych³. W ramach tego kryterium po jednej stronie ukonstytuowały się partie będące następcami ugrupowań reżimowych (partie staroreżimowe), a z drugiej – formacje wywodzące się ze środowisk opozycyjnych (partie noworeżimowe). Podział na partie o genezie reżimowej i opozycyjnej pozostawał decydujący dla kształtu systemów partyjnych przez pierwsze kilkanaście lat funkcjonowania reżimu demokratycznego w państwach będących przedmiotem niniejszej analizy.

Koniec oddziaływania modelu genetycznego najwcześniej nastąpił na Słowacji (wybory parlamentarne 1998 – uzyskanie mandatów przez Partię Porozumienia Obywatelskiego) i w Polsce (wybory parlamentarne 2001 – wejście do sejmu Samoobrony RP oraz Ligi Polskich Rodzin). Zdecydowanie większą stabilnością charakteryzował się układ partii w Czechach i na Węgrzech⁴. W obu tych państwach otwarcie systemu partyjnego na byty polityczne spoza partii staro- i noworeżimowych nastąpiło dopiero w 2010 roku (Węgry – Jobbik, Polityka Może Być Inna; Czechy – TOP 09, Sprawy Publiczne). Wszystkie te ugrupowania, które nie powstały w oparciu o kryterium genetyczne można zaliczyć do tzw. rzeczywiście nowych partii (*genuinely new parties*)⁵, czyli formacji politycznych niebędących bezpośrednio bądź też pośrednio (personalnie lub organizacyjnie) powiązanych z partiami mającymi wcześniej parlamentarną reprezentację. Kategoria ta obejmuje ugrupowania, które:

- po raz pierwszy uzyskały mandaty na poziomie parlamentu;
- nie są sukcesorami wcześniejszych partii parlamentarnych;
- mają nową nazwę i strukturę;

³ W. WOJTASIK: *Nowa partia w systemie partyjnym: przykład Ruchu Palikota*. W: *Demokracja w Polsce po 2007 roku*. Red. D. PLECKA. Katowice 2014, s. 110.

⁴ Węgierski system partyjny jest zresztą powszechnie uznawany za zdecydowanie najbardziej stabilny system w gronie państw pokomunistycznych. Jedynym wyjątkiem do momentu uzyskania atrybutów relewancji przez Jobbik oraz LMP był zanik wpływów Węgierskiego Forum Demokratycznego, które po zdecydowanym zwycięstwie w pierwszych rywalizacyjnych wyborach z 1990 roku szybko straciło społeczne poparcie. J. WIATR: *Europa pokomunistyczna: przemiany państw i społeczeństw po 1989 roku*. Warszawa 2006, s. 174.

⁵ W innych analizach w stosunku do tych ugrupowań stosowane są również terminy: autentycznie nowe partie bądź nowe partie utworzone w sposób naturalny (*new parties formed 'naturally'*). M. CICHOSZ: *Partie „autentycznie” nowe i ich strategie przelamywania barier dostępu do rynku politycznego*. W: *Studia nad współczesnymi systemami politycznymi*. T. 1: *Podmioty i procesy demokratyczne*. Red. J. JUCHNOWSKI, R. WISZNIOWSKI. Toruń 2014; R. HARMEL: *On the Study of New Parties*. „International Political Science Review” 1985, Vol. 6 (4), s. 408.

- nie posiadają w swoich szeregach ważnych aktorów politycznych z przeszłości (brak w strukturze członkowskiej prezydentów, premierów bądź istotnego odsetka ministrów lub członków parlamentu)⁶.

Kategoria „rzeczywiście nowych partii” wydaje się szczególnie ważna w procesie badania systemów partyjnych państw o niedługich tradycjach demokratycznych (w tym także krajów Europy Środkowo-Wschodniej). W warunkach słabej instytucjonalizacji partii politycznych dochodzi bowiem do rozłamów wewnątrzpartyjnych czy tworzenia trwałych bądź dołączających aliansów politycznych. Uznanie każdej formacji powstałej w wyniku procesów zachodzących wewnątrz systemu partyjnego jako nowej partii może znacząco wypaczyć obraz systemu partyjnego oraz poziomu chwiejności wyborczych preferencji. Z tego względu w przypadku państw Europy Środkowo-Wschodniej, do tradycyjnych mierników określających stan systemów partyjnych (np. efektywna liczba partii, wskaźniki chwiejności indywidualnej i zagregowanej), powinno się dołączyć przeniesienie wyborczych preferencji na rzeczywiście nowe partie.

Podstawę teoretyczną niniejszej analizy stanowi ujęcie Paula Lucardiego, który stwierdza, że sukces nowych partii politycznych zależy od:

- projektu politycznego (*political project*) – pozycjonowanie oferty programowej i samego ugrupowania względem partii istniejących; akcentowanie nowych kwestii bądź pomijanych żądań, uważanych za istotne przez część elektoratu;
- zasobów, będących w dyspozycji partii, takich jak: struktura członkowska, przywództwo, środki finansowe, ekspozycja medialna;
- czynników możliwego sukcesu politycznego (*Political Opportunity Structure*), w których zawierają się warunki instytucjonalne, socjoekonomiczne i kulturowe oraz usytuowanie partii relevantnych na skali lewica–prawica⁷.

Podejmowane rozważania dotyczyć będą przede wszystkim pierwszego z wymienionych czynników, który zostanie osadzony w typologiach nowych partii politycznych stworzonych przez Thomasa R. Rochona⁸ i Paula Lucardiego⁹.

W ujęciu T.R. Rochona, uwzględniającym strategię przyjmowane przez formacje wchodzące na scenę polityczną, nowe partie można podzielić na¹⁰:

⁶ A. SIKK: *How unstable? Volatility and the genuinely new parties in Eastern Europe*. “European Journal of Political Research” 2005, Vol. 44, s. 399.

⁷ P. LUCARDIE: *Prophets, purifiers and prolocutors. Towards a Theory on the Emergence of New Parties*. “Party Politics” 2000, Vol. 6 (2).

⁸ T. ROCHON: *Mobilizers and Challengers. Toward a Theory of New Party Success*. “International Political Science Review” 1985, Vol. 6 (4).

⁹ P. LUCARDIE: *Prophets...*

¹⁰ T. ROCHON: *Mobilizers...*

- partie mobilizujące (*mobilizing parties*) – ugrupowania odwołujące się do zmieniającej się struktury podziałów socjopolitycznych, wykorzystujące pojawienie się nowego podziału bądź też osłabienie istniejących podziałów (a co z tym związane osłabienie związków społeczeństwa i partii politycznych);
- partie „pretendenci” (*challenging parties*) – próbujące uzyskać poparcie na bazie utrwalonych podziałów socjopolitycznych; ugrupowania tego typu rywalizują z partiami relewantnymi, oferując danemu segmentowi wyborców skuteczniejsze reprezentowanie jego interesów.

Analizując proces zmian zachodzących w systemach partyjnych w warunkach demokracji skonsolidowanych, Rochon stwierdza, że partie „pretendenci” zwykle osiągają najlepsze wyniki wyborcze w pierwszej elekcji, w której biorą udział. Trudność w utrzymaniu atrybutów relewancji przez ten typ ugrupowań wynika ze specyfiki ich pojawienia się na scenie politycznej. Powstają one bowiem w warunkach utrwalonych identyfikacji politycznych i aby na stałe zmienić konfigurację w systemie partyjnym, muszą przekonać część elektoratu partii posiadającej parlamentarną reprezentację, że będą skuteczniej reprezentować jej interesy. Partie mobilizujące, zagospodarowując nowe podziały społeczne, napotykają natomiast problemy w inicjalnej fazie swojej działalności, ale mają większe szanse na zaistnienie na scenie politycznej w perspektywie długookresowej¹¹.

Odmienną typologię prezentuje Paul Lucardie, który modyfikuje ujęcie Rochona, kierując swoją uwagę na pozycjonowanie oferty nowych partii na scenie politycznej. W oparciu o to kryterium holenderski badacz wyróżnia trzy typy nowych ugrupowań¹²:

- partie profetyczne (*prophetic parties*) – formacje artykułujące nowe kwestie, odwołujące się do nowych ideologii;
- partie prolokutorskie (*prolocutors*) – rzecznicy interesów grup pomijanych przez funkcjonujące partie polityczne. Jak wskazuje Lucardie, często partie tego typu mają na celu wprowadzenie interesów pomijanej grupy do agendy politycznej, następnie znikają ze sceny politycznej bądź też zmieniają swój profil ideologiczny, włączając w platformę programową inne postulaty¹³;
- partie „czyściciele” (*purifying parties*) – ugrupowania odnoszące się do ideologii, która jest już reprezentowana w przestrzeni politycznej. Partie tego typu „przedstawiają się jako »obrońcy« czystości ideologii czy doktryny w opozycji do innych podmiotów, które »zblądziły«”¹⁴.

¹¹ Ibidem, s. 421–422.

¹² P. LUCARDIE: *Prophets...*

¹³ Ibidem, s. 176.

¹⁴ M. CICHOSZ: *Partie „autentycznie” nowe...*, s. 416.

Pierwsze dwa typy stanowią według Lucardiego warianty wymienianych przez Rochona partii mobilizujących. Partie „czyściciele” są natomiast odpowiednikiem ugrupowań „pretendentów”.

Rzeczywiście nowe partie na obszarze badań

Otwarcie systemów partyjnych Europy Środkowo-Wschodniej na inicjatywy polityczne spoza partii staro- i noworeżimowych nastąpiło pod koniec lat 90. XX stulecia. Z grona analizowanych państw najszybsze zerwanie z modelem genetycznym nastąpiło w przypadku Słowacji, gdzie po wyborach parlamentarnych 1998 roku do Rady Narodowej dostała się Partia Porozumienia Obywatelskiego (*Strana občianskeho porozumenia*, *SOP*). Partia powstała 5 kwietnia 1998 roku, a na jej czele stanął ówczesny burmistrz Koszyc Rudolf Schuster. Formacja pozycjonowała się jako centrolewicowe, antyestablishmentowe ugrupowanie, ostro krytykujące politykę Vladimíra Mečiara i rządzącej HZDS. Strategia ta okazała się słuszna. W wyborach z września 1998 roku SOP uzyskała 8,01% głosów (13 na 150 mandatów w Radzie Narodowej), co w konsekwencji pozwoliło jej na współtworzenie pierwszego rządu Mikuláša Dzurindy. Rok później na urząd prezydenta Słowacji wybrany został lider partii Rudolf Schuster, który tym samym opuścił szeregi partii. Po tym wydarzeniu ugrupowanie szybko straciło społeczne poparcie, co skutkowało niewystawieniem własnej listy w kolejnych wyborach i wchłonięciem przez SMER.

Kolejnym nowym ugrupowaniem, które dostało się do słowackiego parlamentu był Alians Nowego Obywatela (*Aliancia Nového Občana*). Ugrupowanie powstało w styczniu 2001 roku z inicjatywy słowackiego potentata medialnego Pavola Rusko i charakteryzowało się liberalnym (szczególnie w kwestiach gospodarczych) apelem programowym oraz silną antyestablishmentową retoryką. Oprócz profilu ideologicznego, pomocne w pokonaniu bariery wejścia do parlamentu okazały się osobiste zasoby przywódcy ANO, przede wszystkim środki finansowe¹⁵ oraz ekspozycja medialna w kontrolowanych przez niego telewizji Markíza (największa słowacka komercyjna stacja telewizyjna) i dzienniku „Národná obroda”¹⁶. Wcześniej koncern medialny P. Rusko wspierał Partię Porozumienia Obywatelskie-

¹⁵ Kampania wyborcza ANO była w głównej mierze sfinansowana przez Pavola Rusko i jego partnera biznesowego Janko Kováčika. *ANO financed by party leader*. The Slovak Spectator, <http://spectator.sme.sk/c/20016747/ano-financed-by-party-leader.html> [25.11.2015].

¹⁶ M. CICHOSZ: *Partie „autentycznie” nowe...*, s. 409.

go (jego ówczesna żona Viera Rusková została posłanką z ramienia tego ugrupowania). W wyborach z września 2002 roku ANO zdobył 8% głosów (15 mandatów), co umożliwiło wejście do koalicji tworzącej drugi rząd Dzurindy i objęcie przez P. Rusko stanowiska ministra gospodarki. Po serii wewnętrznych konfliktów trzech ważnych członków ugrupowania¹⁷ zdecydowało się odejść i stworzyć własną partię – Nadzieja (*Nádej*). W kolejnej elekcji ANO nie przekroczył progu wyborczego, uzyskując jedynie 1,42% głosów. Jeszcze gorzej wypadli secesjoniści z Nadziei, zdobywając poparcie 0,63% wyborców. Porażka wyborcza nie zakończyła jednak burzliwych losów ANO. We wrześniu 2011 roku partia została przejęta przez słowacką celebrytkę Norę Mojsejovą, która przemianowała ugrupowanie na Partię Wolnego Słowa¹⁸. W odbywających się rok później wyborach parlamentarnych formacja uzyskała jedynie 1,22% głosów i ponownie nie zdołała przekroczyć progu wyborczego. Od tego momentu dwukrotnie zmieniała nazwę oraz strukturę przywódczą, pozostając na marginesie słowackiej polityki¹⁹.

Wejście kolejnych nowych ugrupowań do słowackiej Rady Narodowej przyniosła dopiero elekcja z czerwca 2010 roku, gdy mandaty parlamentarne zdobyły Wolność i Solidarność (*Sloboda a Solidarita, SaS*) oraz Most-Híd. Sukces pierwszego z ugrupowań możliwy był dzięki zajęciu niszy wyborczej (liberałowie, libertarianie). Program polityczny Wolności i Solidarności stanowił połączenie liberalizmu ekonomicznego oraz lewicowości w wymiarze aksjologicznym. Szczególnie nowatorskie na względnie konserwatywnej słowackiej scenie politycznej okazały się postulaty związane z depenalizacją posiadania miękkich narkotyków oraz poparcie dla legalizacji małżeństw osób tej samej płci²⁰. Na dobrą ekspozycję medialną SaS wpłynęła również osobista popularność jej lidera – Richarda Sulíka, doradcy ekonomicznego słowackiego rządu w latach 2002–2003 i 2006–2007 oraz jednego z pomysłodawców podatku liniowego na Słowacji. W elekcji z 2010 roku SaS zdobyła ponad 12% głosów w skali kraju, przyciągając głównie elektorat wielkomiejski²¹.

¹⁷ Byli to: Jirko Malchárek (wicepremier i minister gospodarki), František Tóth (minister kultury) i Alexandra Novotná (wiceminister zdrowia).

¹⁸ *Former Media Baron Rusko Gives his Party to Mojsejova*. <http://www.webnoviny.sk/ostatne/clanok/430041-former-media-baron-rusko-gives-his-party-to-mojsejova/> [25.11.2015].

¹⁹ *IDEA*. Register of Political Parties and Political Movements Run by the Ministry of Interior of the Slovak Republic. <http://www.ives.sk/registre/detailuplnyps.do?action=uplny&formular=&id=153104> [25.11.2015].

²⁰ M. CICHOSZ: *Partie „autentycznie” nowe...*, s. 411.

²¹ M. PINK: *The 2010 Slovak Elections in the Light of Previous Results*. “Evropská volební studia” 2011, Vol. 6, s. 13.

Inne czynniki wpłynęły na uzyskanie atrybutów relewancji przez Most-Híd, konserwatywno-liberalnej partii postulującej współpracę słowacko-węgierską na terytorium Słowacji. Ugrupowanie zostało założone w czerwcu 2009 roku przez byłych działaczy Partii Węgierskiej Koalicji (SMK) w związku z ich niezadowoleniem z prowadzenia polityki partii przez jej lidera Pála Csáky'ego. W wyborach z 2010 roku rozłamowcy z Most-Híd zdobyli 8,12% głosów (14 mandatów), co niewątpliwie wpłynęło na nieprzekroczenie progu wyborczego przez SMK (4,33%). Podobny układ wytworzył się również po przedterminowej elekcji z marca 2012 roku²². O ważności kwestii poruszanych przez Most-Híd w procesie uzyskania parlamentarnej reprezentacji świadczy struktura poparcia ugrupowania, w której zdecydowanie dominują regiony o wysokim odsetku mniejszości węgierskiej²³. Na zastąpienie Partii Węgierskiej Koalicji w roli ugrupowania reprezentującego interesy mniejszości węgierskiej na arenie parlamentarnej wpłynął także fakt, że liderem ugrupowania jest Béla Bugár, wieloletni przywódca SMK.

Ostatnim nowym ugrupowaniem, które dostało się do słowackiej Rady Narodowej, są Zwyczajni Ludzie i Niezależni (*Obyčajní Ludia a nezávislé osobnosti, OLaNO*). W wyborach parlamentarnych 2012 roku partia ta uzyskała 8,5% głosów i 16 mandatów. Ugrupowanie powstało na bazie społecznej organizacji Zwyczajni Ludzie, której członkowie w 2010 roku startowali z list partii Wolność i Solidarność, uzyskując 4 mandaty poselskie. Pod koniec 2011 roku Zwyczajni Ludzie przekształcili się w partię polityczną. Formacja reprezentowała program społeczno-konserwatywny, akcentując konieczność obniżenia poziomu bezrobocia, ochrony rodziny oraz uregulowania kwestii romskiej i węgierskiej.

Uzyskanie atrybutów relewancji przez formacje, które nie zostały utworzone w oparciu o kryterium genetyczne, nastąpiło w Polsce po wyborach parlamentarnych z 2001 roku (Liga Polskich Rodzin oraz Samoobrona). Dziesięć lat później rezultat ten został powtórzony przez Ruch Palikota. Determinantami sukcesu tych trzech ugrupowań były odmienność apelu programowego w stosunku do partii parlamentarnych oraz wykorzystanie i pogłębianie tworzących się politycznych podziałów²⁴. Samoobrona i LPR zagospodarowały elektorat eurosceptyczny, który w przeciwieństwie do elit

²² W wyborach parlamentarnych 2012 Most-Híd zdobył 6,89% głosów (13 mandatów), a SMK pozostała poza parlamentem (4,28%).

²³ R. MIKUŠ, L. MÁLIKOVÁ: *Patterns of electoral behavior in marginal rural communes: case study from eastern Slovakia*. "Human Geographies – Journal of Studies and Research in Human Geography" 2015, Vol. 9 (1).

²⁴ M. MARMOLA: *Nowe partie w systemie partyjnym – specyfika Polski*. „Polityka i Społeczeństwo” 2014, Vol. 3 (12), s. 88.

partii relewantnych postrzegali finalizację akcesji Polski do UE jako zagrożenie. Ugrupowania przyciągnęły głosy dwóch odmiennych segmentów eurosceptycznego elektoratu. Partia Andrzeja Leppera, formułując przekaz o charakterze pragmatycznym oraz kreując się na formację broniącą interesów warstw najuboższych i zmarginalizowanych, zdobyła poparcie wyborców plasujących się na lewym krańcu skali lewica–prawica. Przekaz LPR zdominowały natomiast postulaty natury aksjologicznej (m.in. obawa o suwerenność Polski, sprzeczność polskich wartości narodowych z wartościami UE), co w konsekwencji pozwoliło przyciągnąć najbardziej prawicowych wyborców²⁵. Kluczem do sukcesu Ruchu Palikota było natomiast odmrożenie tradycyjnego podziału państwo–Kościół (w jego skrajnej, antyklerykalnej formie) oraz reprezentacja interesów różnego rodzaju mniejszości pomijanych przez główne partie polityczne²⁶.

Kolejne sukcesy nowych partii politycznych przyniosły wybory parlamentarne z 2015 roku. Tym razem jednak ani Kukiz'15, ani też Nowoczesna nie osiągnęły dobrych rezultatów wyborczych dzięki odróżnianiu się od partii politycznego mainstreamu na płaszczyźnie programowej. Odnosząc się do prezentowanych wcześniej typologii, ugrupowanie Ryszarda Petru należy uznać za klasyczną partię typu „czyściciel”, odwołującą się do niezrealizowanego liberalnego programu Platformy Obywatelskiej z lat 2001 i 2005. W przypadku formacji Pawła Kukiza w ogóle trudno mówić o koherentnym apelu programowym. Bardzo dobry wynik lidera w I turze wyborów prezydenckich oraz akcentowanie większego politycznego upodmiotowienia obywateli połączone z krytyką standardów prowadzenia polityki i negacją instytucji politycznych pozwoliły jednak na osiągnięcie statusu trzeciej siły w polskim sejmie.

Największe trudności w przełamaniu monopolu partii wywodzących się z *ancien régime* bądź środowisk opozycyjnych miały nowe partie na Węgrzech i w Czechach. Otwarcie węgierskiego parlamentu dla nowych inicjatyw politycznych nastąpiło po wyborach parlamentarnych z kwietnia 2010 roku, gdy mandaty do Zgromadzenia Narodowego zdobyły Ruch na Rzecz Lepszych Węgier (Jobbik) oraz Polityka Może Być Inna (LMP). W obu przypadkach kluczowe okazały się postulaty programowe odmienne względem ugrupowań parlamentarnych, które pozwalają na zaliczenie tych formacji do grona partii profetycznych.

²⁵ R. MARKOWSKI, J. TUCKER: *Euroscepticism and the emergence of political parties in Poland*. „Party Politics” 2010, Vol. 16 (4).

²⁶ W. WOJTASIK: *Sukces Ruchu Palikota w świetle czynników możliwego sukcesu politycznego (Political Opportunity Structure)*. „Preferencje Polityczne” 2012, nr 3, s. 168–170.

Źródeł sukcesu Jobbiku należy upatrywać przede wszystkim w heterogenicznej strukturze społecznej Węgier²⁷ oraz umiejętnym wykorzystaniu potencjału nowych mediów²⁸.

Na płaszczyźnie programowej partia stanowi ugrupowanie nurtu radykalnego nacjonalizmu, objawiającego się podkreślaniem wartości narodowych, nastawieniem antysemitycznym i antyromskim oraz negatywnym nastawieniem względem instytucji UE (szczególnie w wymiarze aksjologicznym). Czynnikiem działającym na korzyść Jobbiku są również struktura członkowska oparta na ludziach młodych (sama partia wywodzi się zresztą z organizacji studenckiej) oraz jeden z najmłodszych liderów partyjnych w gronie państw Europy Środkowo-Wschodniej – Gábor Vona.

Na drugim biegunie skali lewica – prawica plasuje się natomiast druga z nowych partii w węgierskim parlamencie – LMP. Lewicowa formacja w swoim założeniu miała stanowić alternatywę dla Węgierskiej Partii Socjalistycznej (MSzP), której pozycja gwałtownie osłabła w 2006 roku po protestach społecznych związanych z funkcjonowaniem państwa w czasach rządu Ferenc Gyurcsány'ego. W programie LMP zawarte zostały elementy programowe charakterystyczne dla partii nowej lewicy (ochrona środowiska, zrównoważony rozwój, szersze włączenie społeczeństwa w procesy polityczne), które nie miały dotychczas reprezentacji w przestrzeni politycznej. Po dobrym wyniku wyborczym w 2010 roku (7,48% głosów), w wyniku konfliktu wewnątrzpartyjnego dotyczącego ewentualnej współpracy z formacją RAZEM 2014, stworzoną przez byłego premiera Gordona Bajnaia, LMP opuściło część jej liderów (Benedek Jávor i Tímea Szabó), tworząc Dialog na Rzecz Węgier i wchodząc w koalicję wyborczą z ugrupowaniem Bajnaia. Choć wewnętrzny kryzys wpłynął negatywnie na poparcie dla LMP, ugrupowanie zdobyło także parlamentarną reprezentację w wyborach z kwietnia 2014 roku.

Najpóźniej, bo w maju 2010 roku, parlamentarną reprezentację uzyskały nowe partie w Republice Czeskiej, zdobywając przy tym poparcie ponad jednej czwartej wyborców. Trzecią siłą parlamentarną stało się ugrupowanie TOP 09, które uzyskało 16,7% głosów. Fundament programu partii zawierała sama jej nazwa stanowiąca akronim słów Tradycja, Odpowiedzialność, Dobrobyt (*Tradice, Odpovědnost, Prosperita*). Ugrupowanie reprezentuje konserwatyzm w sferze aksjologicznej oraz liberalizm postulatów odnoszących się do sfery gospodarki (poparcie dla wolnego rynku,

²⁷ Szerzej o wpływie struktury społecznej na poparcie dla nowych partii w M. MARMOLA: *Homogeniczność społeczeństwa a poparcie dla nowych partii w państwach Europy Środkowo-Wschodniej*. „Pisma Humanistyczne” 2015, Vol. XIII.

²⁸ M. BARLAI: *Jobbik on the Web: Right-wing extremism in Hungary*. W: *CeDEM 12 Proceedings of the International Conference for E-Democracy and Open Government*. Eds. P. PARYCEK, N. EDELMANN, M. SACHS. Krems 2012, s. 234–236.

równowaga budżetowa, kontrola wydatków publicznych)²⁹. TOP 09 powstało w czerwcu 2009 roku w wyniku konfliktu wewnątrz KDU-ČSL związanego ze zbliżaniem się chadeków do ugrupowań lewicowych. W gronie liderów znaleźli się minister spraw zagranicznych Karel Schwarzenberg oraz minister finansów Miroslav Kalousek (były przywódca KDU-ČSL). Głównym celem TOP 09 stało się przyciągnięcie polityków i wyborców różnych środowisk, przede wszystkim związanych z Partią Zielonych (magnesem miał być Schwarzenberg³⁰) oraz chadekami. Ugrupowanie podpisało także porozumienie z Ruchem Burmistrzów i Niezależnych (*Starostové a nezávislí, STAN*) zakładające wystawienie wspólnych list w wyborach samorządowych (9 lipca 2009 roku)³¹. Współpracę kontynuowano również w wyborach parlamentarnych z 2010 i 2013 roku. Strategia TOP 09 okazała się skuteczna. Partia uzyskała atrybuty relewancji, przejmując wyborców Zielonych i chadeckiej KDU-ČSL³².

Drugim nowym ugrupowaniem, które w 2010 roku zdobyło mandaty w Izbie Poselskiej, były Sprawy Publiczne (*Věci veřejné, VV*). Ugrupowanie to od 2001 roku funkcjonowało na lokalnej i regionalnej scenie politycznej w okręgu praskim, jednak do 2010 roku nie odgrywało istotnej roli w krajowej polityce. Sytuacja zmieniła się w momencie przejścia partyjnego przywództwa przez popularnego dziennikarza telewizyjnego Radka Johna. Wyrazistość lidera oraz populistyczny apel programowy (krytyka skorumpowanych elit, ujęcie się za obywatelami pozbawionymi opieki³³) pozwoliły na uzyskanie 10,9% głosów w wyborach parlamentarnych 2010 roku oraz współtworzenie rządu z ODS i TOP 09. Partia szybko uległa rozpadowi, a jej członkowie wsparli inną nową inicjatywę – Świt Demokracji Bezpośredniej (*Úsvit přímé demokracie*), która została utworzona przed wyborami parlamentarnymi z 2013 roku przez Tomio Okamurę, czesko-japońskiego biznesmena. W elekcji tej Świt Demokracji Bezpośredniej uzyskał 6,88% głosów (14 mandatów) i niejako zastąpił VV w roli podmiotu negocjującego funkcjonujący układ w systemie partyjnym. Poza krytyką elit politycznych, ugrupowanie Okamury podkreślało konieczność zwiększenia

²⁹ J. WOJNICKI: *TOP 09 – nowe oblicze konserwatywnego liberalizmu w Republice Czeskiej*. W: *Partie polityczne. Struktury, programy, kampanie*. Red. Ł. TOMCZAK. Wrocław 2014, s. 41.

³⁰ Na szczególną rolę Karela Schwarzenberga w sukcesie TOP 09 zwraca uwagę Peter Spáč, uznając go za największy atut tego ugrupowania oraz najważniejszą postać kampanii wyborczej. P. SPÁČ: *New Political Parties in the Czech Republic: Anti-politics or Mainstream?*. In: *Alternative Politics? The Rise of New Political Parties in Central Europe*. Eds. G. MESEŽNIKOV, O. GYÁRFAŠOVÁ, Z. BŮTOROVÁ. Bratysława 2013.

³¹ *History of TOP 09*. <http://en.top09.cz/about-us/history/> [25.11.2015].

³² Po wyborach parlamentarnych 2010 obie partie utraciły parlamentarną reprezentację. Partia Zielonych uzyskała 2,44%, natomiast KDU-ČSL 4,39%. Trzy lata później chadecy wrócili do parlamentu, uzyskując 6,78%. Zieloni pozostają ugrupowaniem pozaparlamentarnym.

³³ M. CICHOSZ: *Partie „autentycznie” nowe...*, s. 413.

wpływu obywateli na sferę polityki (wprowadzenie systemu większościowego oraz nowych form demokracji bezpośredniej, takich jak: weto ludowe, możliwość odwołania wybieralnych aktorów politycznych³⁴). Formacja także nie okazała się stabilnym podmiotem politycznym. Już na początku 2015 roku po konflikcie wewnątrz ugrupowania lider odchodzi z partii i zakłada ugrupowanie Wolność i Demokracja Bezpośrednia, które w sierpniu tworzy szerszy front polityczny (Świt – Narodowa koalicja).

Największą niespodzianką wyborów parlamentarnych z 2013 roku był rezultat ANO 2011 (Akcja Niezadowolonych Obywateli, cz. *Akce nespokojených občanů*), która stała się drugą siłą czeskiego parlamentu (18,65% głosów, 47 mandatów). Ugrupowanie wywodzi się z ruchu politycznego, założonego przez słowackiego miliardera Andreja Babiša. Podobnie, jak VV i Świt, ANO 2011 charakteryzuje brak wyrazistego profilu ideologicznego, a sukces ugrupowania jest wypadkową postulatów walki z korupcją i uzdrowienia systemu politycznego oraz poprawy życia społeczeństwa przez pobudzenie rynku pracy.

Podsumowanie

Wybory przeprowadzone w ostatnich latach w państwach Europy Środkowo-Wschodniej wskazują na zwrot elektoratu ku nowym ugrupowaniom, które charakteryzują się zwykle populistyczną antyestablishmentową retoryką oraz postulowaniem konieczności wprowadzenia głębokich politycznych reform. Analizując losy nowych ugrupowań w warunkach Polski, Czech, Słowacji i Węgier, można dostrzec kilka podobieństw, które wpłynęły na uzyskanie przez nie atrybutów politycznej relewancji.

Po pierwsze, czynnikiem otwierającym systemy partyjne państw tego regionu na rzeczywiście nowe partie była zwykle polityzacja nowych kwestii, niereprezentowanych dotąd przez partie od lat decydujące o kształcie polityki państwa³⁵. Ze względu na apel programowy nowe ugrupowania tego okresu należy zaliczyć do partii profetycznych bądź prolokutorskich. Czynnikiem wpływającymi na uzyskanie przez nie atrybutów relewancji były: liberalizm ekonomiczny (ANO, SOP), podział eurosceptycy-euro-

³⁴ P. MAŠKARINEC, P. BLÁHA: *For whom the Bell Tolls: Grievance Theory and the Rise of New Political Parties in the 2010 and 2013 Czech Parliamentary Elections*. "Sociológia" 2014, Vol. 46 (6), s. 708–709.

³⁵ Podobny mechanizm doprowadził także do odmrożenia systemów partyjnych skonsolidowanych demokracji zachodnioeuropejskich z połowy lat 70. XX wieku, gdy na scenie politycznej pojawiły się partie reprezentujące nowe kwestie związane z tzw. Nową Polityką.

entuzjaści (LPR, SRP), liberalizm światopoglądowy (Ruch Palikota, Wolność i Solidarność, LMP) oraz nacjonalizm i resentymenty antyromskie (Jobbik). Wyjątek w tym względzie stanowią Czechy, co może wynikać ze specyfiki tamtejszej sceny politycznej oraz aspektu temporalnego. Nowe partie w warunkach tego kraju pojawiły się bowiem dopiero w 2010 roku, a więc w czasie globalnego kryzysu gospodarczego oraz problemów w zakresie polityki wewnętrznej (wotum nieufności dla rządu Mirka Topolánka i brak porozumienia w sprawie przeprowadzenia wyborów przedterminowych), które niewątpliwie wpłynęły na wzrost niezadowolenia czeskiego społeczeństwa oraz gwałtowny spadek poparcia dwóch partii decydujących dotąd o kształcie czeskiej polityki (ODS i ČSSD).

Po drugie, w większości przypadków nowe ugrupowania posiadały rozpoznawalnego, popularnego przywódcę, z którym, co nie dziwi w dobie wzrastającej personalizacji polityki, były utożsamiane przez wyborców. Potwierdza to także obserwowany w warunkach tego regionu „efekt lidera” jako jeden z najważniejszych czynników kształtujących wyborcze decyzje³⁶. Bazowanie tylko na liderze w przypadku nowych ugrupowań stanowi jednak duże zagrożenie. W przypadku, gdy popularność lidera w znacznym stopniu determinuje poziom społecznego poparcia, jego odejście lub spadek zaufania oznacza utratę parlamentarnej reprezentacji (Ruch Palikota), a nawet rozpad ugrupowania (casus Schustera i SOP).

Po trzecie, nowe ugrupowania w warunkach Europy Środkowo-Wschodniej wykorzystują charakterystyczne dla społeczeństw tego regionu powszechne niezadowolenie z istniejącej oferty partyjnej oraz niski poziom zaufania do instytucji politycznych. Jest to szczególnie widoczne w ostatnich wyborach parlamentarnych w badanych państwach, gdy w gronie nowych partii dominować zaczynają partie odnoszące się do kwestii, które są już reprezentowane w przestrzeni politycznej (partie „czyściciele”) oraz partie nieposiadające klarownego profilu ideologicznego. Jak wskazuje Allan Sikk, sam fakt „nowości” (brak powiązań personalnych i organizacyjnych z istniejącymi partiami) może być wystarczający do osiągnięcia atrybutów politycznej relewancji, szczególnie w sytuacji głębokiego niezadowolenia społecznego z istniejącej oferty partyjnej, standardów działalności politycznej i charakteru rywalizacji politycznej³⁷. Podobne zjawisko można było zaobserwować także w innych państwach pokomunistycznych, szczególnie w pierwszych latach XXI stulecia. Społeczne rozczarowanie sferą polityki w połączeniu z dobrą strategią marketingową okazały się wystarczające do uzyskania pozycji decydującej w procesie tworzenia rządu

³⁶ W. PESZYŃSKI: *Personalizacja politycznych preferencji*. „Preferencje Polityczne” 2012, nr 3.

³⁷ A. SIKK: *Newness as a winning formula for new political parties*. “Party Politics” 2012, Vol. 18 (4).

przez trzy nowe partie: Res Publica (Estonia), Nowa Era (Łotwa), Ruch Symeona Drugiego (Bułgaria). Jak pokazują losy tych partii, bazowanie tylko na czynniku „nowości” przy korzystnej konfiguracji otoczenia politycznego może przynieść spektakularny sukces wyborczy. Jednak trwa on zazwyczaj krótko, często kończąc się równie spektakularną klęską. Przestrogą dla takich formacji, jak Kukiz’15, ANO 2011 czy Świt, powinien być Ruch Symeona Drugiego, który w 2001 roku zdobył połowę mandatów w bułgarskim parlamencie, aby po zaledwie ośmiu latach w praktyce zniknąć ze sceny politycznej.

Bibliografia

- ANO financed by party leader*. The Slovak Spectator, <http://spectator.sme.sk/c/20016747/ano-financed-by-party-leader.html> [25.11.2015].
- BARLAI M.: *Jobbik on the Web: Right-wing extremism in Hungary*. In: *CeDEM 12 Proceedings of the International Conference for E-Democracy and Open Government*. Eds. P. PARYCEK, N. EDELMANN, M. SACHS. Krems 2012.
- CICHOSZ M.: *Partie „autentycznie” nowe i ich strategie przelamywania barier dostępu do rynku politycznego*. W: *Studia nad współczesnymi systemami politycznymi*. T. 1: *Podmioty i procesy demokratyczne*. Red. J. JUCHNOWSKI, R. WISZNIOWSKI. Toruń 2014.
- Coalition talks to continue between three parties, Free Party to go into opposition*. <http://news.err.ee/v/politics/9a422178-b0ea-461e-b208-7ead215b88cd> [25.11.2015].
- Former Media Baron Rusko Gives his Party to Mojsejova*. <http://www.webnoviny.sk/ostatne/clanok/430041-former-media-baron-rusko-gives-his-party-to-mojsejova/> [25.11.2015].
- HARMEL R.: *On the Study of New Parties*. “International Political Science Review” 1985, Vol. 6 (4).
- History of TOP 09*. <http://en.top09.cz/about-us/history/> [25.11.2015].
- IDEA. Register of Political Parties and Political Movements Run by the Ministry of Interior of the Slovak Republic. <http://www.ives.sk/registre/detailuplnyps.do?action=uplny&formular=&id=153104> [25.11.2015].
- MARKOWSKI R., TUCKER J.: *Euroscepticism and the emergence of political parties in Poland*. „Party Politics” 2010, Vol. 16 (4).
- MARMOLA M.: *Nowe partie w systemie partyjnym – specyfika Polski*. „Polityka i Społeczeństwo” 2014, nr 3(12).
- MARMOLA M.: *Homogeniczność społeczeństwa a poparcie dla nowych partii w państwach Europy Środkowo-Wschodniej*. „Pisma Humanistyczne” 2015, Vol. 13.
- MAŠKARINEC P., BLÁHA P.: *For whom the Bell Tolls: Grievance Theory and the Rise of New political Parties in the 2010 and 2013 Czech Parliamentary Elections*. “Sociológia” 2014, Vol. 46 (6).

- MIKUŠ R., MÁLIKOVÁ L.: *Patterns of electoral behavior in marginal rural communes: case study from eastern Slovakia*. "Human Geographies – Journal of Studies and Research in Human Geography" 2015, Vol. 9 (1).
- PESZYŃSKI W.: *Personalizacja politycznych preferencji*. „Preferencje Polityczne” 2012, nr 3.
- PINK M.: *The 2010 Slovak Elections in the Light of Previous Results*. "Evropská volební studia" 2011, Vol. 6.
- ROCHON T.: *Mobilizers and Challengers. Toward a Theory of New Party Success*. "International Political Science Review" 1985, Vol. 6 (4).
- SIKK A.: *How unstable? Volatility and the genuinely new parties in Eastern Europe*. "European Journal of Political Research" 2005, Vol. 44.
- SIKK A.: *Newness as a winning formula for new political parties*. "Party Politics" 2012, Vol. 18 (4).
- SPÁČ P.: *New Political Parties in the Czech Republic: Anti-politics or Mainstream?* In: *Alternative Politics? The Rise of New Political Parties in Central Europe*. Eds. G. MESEŽNIKOV, O. GYÁRFÁSOVÁ, Z. BÚTOROVÁ. Bratislava 2013.
- WIATR J.: *Europa pokomunistyczna: przemiany państw i społeczeństw po 1989 roku*. Warszawa 2006.
- WOJNICKI J.: *TOP 09 – nowe oblicze konserwatywnego liberalizmu w Republice Czeskiej*. W: *Partie polityczne. Struktury, programy, kampanie*. Red. Ł. TOMCZAK. Wrocław 2014.
- WOJTASIK W.: *Nowa partia w systemie partyjnym: przykład Ruchu Palikota*. W: *Demokracja w Polsce po 2007 roku*. Red. D. PLECKA. Katowice 2014.
- WOJTASIK W.: *Sukces Ruchu Palikota w świetle czynników możliwego sukcesu politycznego (Political Opportunity Structure)*. „Preferencje Polityczne” 2012, nr 3.

New parties in Central East Europe – looking for electoral success factors

Summary

Presented article discusses the electoral fates of genuinely new parties in four CEE countries: Czech Republic, Hungary, Poland and Slovakia. The author mainly focuses on their political projects, especially political platforms. Conducted analysis reveals that politization of new issues neglected by established parties was the main factor which determines the party systems' opening for new political initiatives. Other important factors were also "the leader effect" and advantageous configuration of political and socioeconomic conditions. In last elections we can notice substantial change in political projects of new parties. They frequently built the identity only on its "newness" backed up by populist appeal and negation of existing political institutions. The example of other post-communist countries show clearly that "newness as political project" provides only short-term success.

Key words: new parties, genuinely new parties, party system, Central East Europe

Maciej Marmola – asystent w Zakładzie Badań nad Zachowaniami Politycznymi Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach, sekretarz czasopisma „Political Preferences”, członek Polskiego Towarzystwa Nauk Politycznych oddział Katowice, autor publikacji naukowych z zakresu systemu partyjnego i najnowszej historii politycznej Śląska. Jego zainteresowania badawcze koncentrują się wokół zagadnień: polskiego systemu partyjnego, nowych partii w systemach partyjnych państw Europy Środkowo-Wschodniej oraz organizacji politycznych w okresie autonomii Śląska.